

svjetskoj mapi. Istovremeno, ukazuje na ključne procese unutar same Jugoslavije, uočavajući različite faze jugoslavenskog socijalizma i nudi mnoštvo podataka, koji posebno osvjetljavaju burni tok njene disolucije i nestanka. Jakovina to promatra u širem kontekstu vrlo uspješno rekosturirajući visoku, međunarodnu politiku, prateći svjetske procese i konflikte druge polovine XX stoljeća, koji su se više ili manje ticali Jugoslavije. U njegovom tumačenju neprestana su prelijevanja iz općeg u pojedinačno i obrnuto pri čemu se posebno zadržava na odnosima u diplomatskom zboru, *opravdanim* ili *pogrešnim* kadrovskim rješenjima. Lončareve impresije i iskustvo izvor su vrlo koloritnog opisa jugoslavenskih političara i partijskih radnika, sagovornika i saradnika iz

cijelog svijeta, što stvara vrlo zanimljivu i jedinstvenu galeriju portreta. U opisu samog Lončara osjeća se značajna doza fascinacije njegovim optimizmom, “urođenom gospodstvenosti”, sposobnosti “izvrsnog presuditelja tuđih sposobnosti i kapaciteta”, vještinom “političkog rasuđivanja, analitičnosti i osjećaja za političku realnost”.

Ono što se Lončaru svakako mora čestitati jeste iznimna sposobnost dugog trajanja i prilagođavanja aktuelnim političkim konotacijama, što naravno pretpostavlja mnogo toga. Jakovini treba čestitati na velikom trudu da kao historičar oslika i protumači jedan složeni povijesni period pri čemu je nastojao ne biti etičar koji svoje izvore promatra kroz savremenu lupu.

Dženita Sarač-Rujanac

Richard Mills, *Nogomet i politika u Jugoslaviji. Sport, nacionalizam i država*. Zagreb: Profil knjiga, 2019, 383.

Sportska takmičenja, a posebno nogometna, uživala su i još uvijek uživaju veliku pažnju društva. Značajna karakteristika sporta je mogućnost okupljanja velikog broja ljudi na jednom mjestu, što omogućava i lakše

propagiranje određene ideje ili ideologije prisutnima. Mnogi političari su zloupotrebljavali sport vršeći propagandu na sportskim takmičenjima. Još od osnivanja prve Jugoslavije postojala je neraskidiva veza između

države i sporta. O tome piše Richard Mills autor knjige *The Politics of Football in Yugoslavia – Sport, Nationalism and the State* (2018), koju je 2019. godine u Zagrebu u prijevodu objavila izdavačka kuća “Profil” pod naslovom *Nogomet i politika u Jugoslaviji. Sport, nacionalizam i država*. Autor se bavi pitanjem odnosa politike, vlasti, ideologije, nacionalizma spram nogometa od osnivanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS) do raspada socijalističke Jugoslavije devedesetih godina prošlog stoljeća. Djelo je nastalo na osnovu primarne i sekundarne arhivske građe, koju je Mills crpio iz arhiva širom bivše Jugoslavije, potom na osnovu intervjua svjedoka i raznih časopisa koji su se bavili isključivo navijačkim grupama.

Politički život Kraljevine SHS obilježila je borba između političkih blokova koju su zastupali centralizirani, odnosno decentralizirani sistem, te sukob između srpske i hrvatske političke elite za prevlast u državi. Nešto slično se dešavalo i u nogometu, što nam autor objašnjava u prvom poglavlju knjige pod nazivom *Pretače: nogomet u Kraljevini, 1919. – 1941*. Jugoslovenski nogometni savez (JNS) osnovan je u aprilu 1919. godine u Zagrebu. Isti je bio sačinjen

od četiri podsaveza i to zagrebačkog, splitskog, ljubljanskog i beogradskog. Sjedište je bilo u Zagrebu, što nije bilo prihvatljivo srpskom dijelu Saveza. Narednih deset godina vodila se borba za premještanje sjedišta JNS-a u Beograd. Srpska nogometna elita je 1929. godine iskoristila, kako Mills objašnjava, diktaturu kralja Aleksandra, te je uspjela premjestiti centar Saveza u glavni grad Kraljevine. Nedugo nakon ove odluke, Hrvati su napustili nogometnu reprezentaciju Jugoslavije i nisu uzeli učešće na prvom Svjetskom nogometnom prvenstvu, koje se održalo 1930. godine u Urugvaju. Ipak, Jugoslavija je na ovom takmičenju osvojila treće mjesto, a ekipa je bila sačinjena uglavnom od igrača koji su se izjašnjavali kao Srbi.

Drugo poglavlje knjige nosi naziv *Oslobodilački nogomet, 1941. – 1945*. Na dijelu teritorija, koji je do Aprilskog rata pripadao Kraljevini Jugoslaviji, formirana je Nezavisna Država Hrvatska (NDH). Ustaške vlasti su osnovale nogometnu ligu, kojoj su pristupili klubovi sa hrvatskim predznakom, a koji su u vrijeme Kraljevine imali značajnu ulogu. Međutim, NDH je trebala međunarodno priznanje, a lobiranje se vršilo i uz pomoć nogo-

metnih utakmica. Osnovana je reprezentativna selekcija, a prva utakmica je odigrana protiv Njemačke. Nakon te utakmice Svjetska fudbalska federacija (FIFA) je primila reprezentaciju NDH u svoje članstvo. S druge strane, mnogi sportisti, kao i mnoga sportska društva, uzeli su učešće u antifašističkom pokretu. Partizanske jedinice su koristili sport za podizanje morala među borbicima. Autor navodi kako je u Foči 1942. godine organizirana partizanska olimpijada. Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) je prepoznala nogomet kao sredstvo propagandnog djelovanja, te sport uopće kao alat za predstavljanje njihovog narodnooslobodilačkog pokreta (NOP) cijelom svijetu. Ubrzo su nakon oslobođenja Dalmacije obnovili rad splitskog nogometnog kluba "Hajduk", čiji su članovi igrali utakmice u sedam država i na taj način predstavili NOP kao jedini legitimni pokret u borbi protiv nacizma u svojoj državi.

U narednom poglavlju *(Re)konstruiranje jugoslavenskog nogometa, 1945. – 1948.*, Mills raspravlja o prvim potezima, koje su nove vlasti poduzele kako bi potaknuli razvoj nogometa. Čitav model razvoja socijalističke Jugoslavije bio je preuzet od Saveza Sovjetskih Socijalističkih

Republika (SSSR). U postratnom obračunu komunista sa kolaboracionistima mnogi sportski kolektivi, koji su saradivali sa okupatorima, su nasilno ugašeni, a njihovi stadioni zatvoreni. Autor ova dešavanja upoređuje sa čistkama neprikladnih klubova u sovjetskoj Rusiji nakon Oktobarske revolucije. Nogometaši koji su nastupali za "Hajduk", nabavljali su literaturu, koja je omogućavala jugoslovenskim fiskulturnicima slijediti sovjetski model razvoja sporta. Osnovani su partijski nogometni klubovi. Državna reprezentacija je svoje utakmice igrala uglavnom sa reprezentacijama država iz Istočnog bloka. Koliko je bilo političkog uplitanja u sport, Mills dokazuje primjerom iz Prve nogometne lige. Naime, takmičarska sezona je počela 1946. godine, ali se nakon određenog vremena u ligu neregularno priključila ekipa iz Trsta. Autor smatra da su na ovaj način komunističke vlasti nastojale, u vrijeme tršćanske krize, dati do znanja kojoj državi pripada navedeno područje.

Nakon Rezolucije Informbiroa i raskola sa Staljinom novi radnički samoupravni model i Pokret nesvrstanih je nešto što je obilježilo politički, ali i sportski život Jugoslavije. Upravo

u poglavlju pod nazivom “*Zlatno doba*”? *Prestíž, problem i “treći put” nakon 1948.*, Mills raspravlja o pravcima i načinu razvoja sporta nakon odbacivanja sovjetskog modela. U ovom periodu države u Aziji i Africi stjecale su nezavisnost, a Jugoslavija je te države nastojala pomagati. Između ostalog, pomoć je podrazumijevala slanje sportske opreme i sportista, koji su u tim državama prenosili nogometno znanje. Drugi problem koji je razmatran u ovom dijelu knjige je pitanje profesionalnog sporta. Ideološki stav koji je nametnut društvu glasio je da svaki građanin mora radom doprinostiti razvoju socijalizma. Fizička kultura je smatrana alatom za stjecanje fizičke snage i zdravlja. To je značilo da se plata zarađuje radom, a nikako bavljenjem sportom, što je bio razlog zbog kojeg je u nogometu bio zabranjen profesionalizam. Međutim, Mills ukazuje na transfere igrača u velike klubove. Za njega je to dokaz da je nogomet, ipak, bio profesionaliziran, što KPJ dugo vremena nije željela priznati.

U poglavlju *Održati revoluciju na životu: duge sedamdesete*, Mills raspravlja o djelovanju članova nogometnog Saveza s ciljem da se ojača samoupravni socijalizam. Godine 1969.

Fudbalski savez Jugoslavije (FSJ) je obilježavao 50 godina postojanja. Ponomodrom velikog jubileja, organiziran je sastanak na kojem je odlučeno da se nogometni klubovi moraju više posvetiti odredbama mehanizma samoupravljanja. U skladu sa širenjem samoupravnih organizacija, vodeća tijela u nogometu i profesionalni nogometni klubovi raspustili su skupštine i upravne odbore, kako bi uveli sistem “konferencije” i “predsjedništva”. Radnički klubovi su veoma brzo osnovali samoupravna tijela, a autor navodi fudbalski klub “Velež” kao dobar primjer koji je imao 15 članova predsjedništva i konferenciju koju je činio 61 delegat i 11 komisija. Od tog trenutka nogometaši su uvedeni u vođenje kluba.

Osamdesetih godina u državi je sve više jačala politička i ekonomska kriza. Česte afere uzdrmale su jugoslovenski nogomet. U šestom poglavlju *Nakon Tita – nacionalizam! Osamdesete*, autor dovodi u vezu političku krizu, korupciju i nacionalizam sa pojavom navijačkih grupa. Mills smatra da su rezultati nogometnih utakmica bili “dogovoreni”, suci i igrači korumpirani, a da se nezadovoljstvo cjelokupnom društvenom situacijom iskazalo na tribinama stadiona. Jedna

od afera koja se spominje u poglavlju desila se u nogometnom klubu "Maribor". Naime, rezultat istrage koja se provodila, bio je pronalazak popisa ilegalnih plata sucima i igračima. Za sezonu 1986/87 utvrđeno je da je sedam utakmica bilo namješteno. Kada su u pitanju navijačke grupe, autor je analizirao pojavu huliganizma u Engleskoj i Italiji, te njihov uticaj na pojavu navijačke supkulture u Jugoslaviji. Mills smatra da je Jugoslavija imala nesreću da nacionalizam počinje bujati u onom trenutku kada se navijači organiziraju u grupe, koji prihvataju nacionalističke stavove, a stadione koriste za iskazivanje istih. Na taj način je razlika među narodima, uslovljena historijom, vjerom, nacijom, produbljena razlikom i između nogometnih klubova koje podržavaju. Nove političke elite sve otvorenije koriste sport kao predmet instrumentalizacije. Nakon što je stekao povjerenje srpskog establišmenta, Slobodan Milošević je odlučio da iskoristi sportske novine za samopromociju i pridobijanje pažnje srpskih navijača.

Na stadionu Maksimir u Zagrebu 13. maja 1990. godine trebala se održati utakmica između domaćeg nogometnog kluba "Dinamo" i beogradskog fudbalskog kluba "Crvena

Zvezda". Ovaj datum je ostao urezan u kolektivno sjećanje po nemilim scenama, koje su se desile u gradu i na tribinama stadiona, koji su započeli navijači gostujućeg tima, popularne "Delije", a domaći im se potom pridružili. U sedmom poglavlju *Maksimirski mit*, autor analizira dešavanja prije nego što su se desili neredi, tokom nemira, kao i odjeke sukoba u printanim medijima. Mills dovodi u vezu političku kampanju i izbore, koji su se održavali tih dana, sa neredima. Autor navodi da su nogometni klub "Dinamo" i njihova navijačka skupina "Bad Blue Boys" (BBB) snažno podržavali Hrvatsku demokratsku zajednicu (HDZ) i Franju Tuđmana. Novine su mnogo pažnje posvetile dešavanjima na dan utakmice. Međutim, veoma malo je bilo objektivnog izvještavanja. Dok su u Zagrebu optuživali navijače fudbalskog kluba "Crvena Zvezda" za nemire, u beogradskim novinama se nastojao kreirati drugačiji narativ. Također, mnogo se govorilo o potezu Zvonimira Bobana, kapitena "Dinama", koji je na travnjaku stadiona udario policajca. Prema autoru, incident koji se desio je formirao identitet uključenih grupa pokazujući želju za važnom ulogom u nacionalnoj borbi između Hrvatske i Srbije.

Naredno poglavlje naslovljeno je *Na rubu: sezona 1990./91.* Sportski život u socijalističkoj Jugoslaviji započeo je mijenjanjem izgleda grbova klubova, te je svaki sportski kolektiv morao imati petokraku na amblemu kluba. Pred sami raspad države ponovo se pokrenulo pitanje promjene izgleda grba kluba. Splitski nogometni klub "Hajduk" je na svojoj turneji u Australiji nastupao sa grbom koji je imao šahovnicu. Mills navodi da je velikosrpski političar Vojislav Šešelj predlagao promjenu imena fudbalskog kluba "Crvena Zvezda" u "Četnik". Posljednju sezonu jugoslovenske nogometne lige obilježilo je istupanje slovenskih i hrvatskih klubova iz lige, jer su u pojedinim dijelovima države već bili započeli oružani sukobi. Hrvatski nogometni savez (HNS) je tražio priznanje od Unije evropske fudbalske federacije (UEFA), a zahtjev se temeljio na priznanju saveza iz vremena NDH. Autor kaže da je srpska politička elita ovaj prijedlog tumačila kao želju Franje Tuđmana za ponovnim uspostavljanjem ustaške države.

Posljedica početka rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini bila je podjela teritorija, zbog čega je unutar jedne države bilo organizirano neko-

liko nogometnih takmičenja, o čemu govori posljednje poglavlje knjige *Nogomet na prvim crtama bojišta, 1991. – 1995.* Na tlu Hrvatske organizirano je nogometno klupsko prvenstvo Republike Hrvatske, ali i Republike Srpske Krajine, koja je predstavljala paradržavnu formaciju. Objema stranama je bilo važno ukazati, kako Mills navodi, na značaj njihovog postojanja. Pored toga, HNS je nastojao dokazati izlazak iz Jugoslavije, dok je srpska strana nastojala ubijediti druge u postojanje njihove države sa sjedištem u Kninu. U vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu na njenom tlu organizirane su tri nogometne lige. Prvu su činile područja koja su bila pod kontrolom Armije Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH). Druga nogometna liga na tlu ove države, koju autor spominje, bilo je nogometno prvenstvo Herceg-Bosne, čiji je teritorij bio pod kontrolom Hrvatskog vijeća odbrane (HVO). Jedan od klubova koji je učestvovao u ovom takmičenju je bio "Zrinjski", koji je KPJ ugasila zbog djelovanja za vrijeme NDH-a. Borac iz Banja Luke igrao je utakmice u ligi koje je organizirao jugoslovenski fudbalski savez, međutim, zbog rata utakmice su se igrale u Srbiji. Na kraju knjige nalaze se *Dodatak, Bibliografija i Bilješke.*

Knjiga Richarda Millsa *Nogomet i politika u Jugoslaviji. Sport, nacionalizam i država* daje pregled historije jugoslavenskog nogometa u interakciji sa političkim dešavanjima. Koliko god da se činilo da je historija sporta isključivo društvena tema, toliko je ona ujedno i politička. Autor je većinu političkih previranja i odluka uspio da predstavi kroz njihov uticaj na nogomet. Kontinuitet loših srpsko – hrvatskih odnosa manifestirali su se kroz nogomet u periodu Kraljevine SHS, ali i u vrijeme “bratstva i jedinstva”. Mills dokazuje da je borba iz perioda prve Jugoslavije između Hrvata i Srba nastavljena u periodu socijalizma, što argumentira razlikom ukupnog broja osvojenih titula klubova iz Socijalističke Republike Srbije i Socijalističke Republike Hrvatske u odnosu na ostale republike, a to dokazuje i dominaciju, Srba i Hrvata, u odnosu na ostale narode i narodnosti.

Autor je u svom istraživanju koristio magazine i časopise koji su govorili o navijačkim grupama. Ovakav pristup daje još veći značaj knjizi, jer je Mills na ovaj način pružio i nešto drugačiju perspektivu, konkretno percepciju navijača, o događajima sa kraja osamdesetih i početka devedesetih godina prošlog stoljeća. Djelo je više usmjereno na radnički sport i ulogu koju je imala KPJ. Međutim, smatramo da se autor neoprezno fokusirao na sve manjkavosti nogometa u socijalizmu, zanemarujući dobre poteze Partije i ljudi uključenih u nogomet u ovom periodu, koji su uticali na dobre rezultate jugoslavenskih nogometnih klubova na međunarodnoj sceni, a kojih je bilo izrazito mnogo. Uprkos tome, knjiga predstavlja dobar temelj za istraživanje i poznavanje historije sporta, i odnosa sporta, politike i nacionalizma na ovim prostorima.

Alen Borić